

KAPITTEL 6

Forståelsen av 22. juli

Åshild Kolås, forsker, Institutt for fredsforskning (PRIO)

Abstract

How was Norwegian society affected by the attacks on the government headquarters in Oslo and the Labour Party's youth camp on Utøya on July 22, 2011? This chapter examines what changed and what remained unchanged in Norwegian society after the July 22 attacks. With the help of a data set of commentaries, op-eds and letters to the editor in five Norwegian newspapers, I have identified important topics that were addressed in the wake of the terrorist attacks and examined each topic in view of the policy measures or changes that were put into effect in the aftermath. In an attempt to elucidate the social consequences of the July 22 attacks, I have further investigated the frameworks of understanding that were used in the print media to describe and make sense of the attacks, the problems and possible solutions the attacks were related to, and the categories, codes and meanings that were mobilized to interpret what had happened. The study suggests that the overwhelming social mobilization just after the attacks was followed by a hesitant political debate that was confined within narrow frameworks of understanding.

DOI: <https://doi.org/10.23865/noasp.37.ch6>

Kapittel 6 i: Syse, H. (red). (2018), *Norge etter 22. juli. Forhandlinger om verdier, identiteter og et motstandsdyktig samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Lisens CC-BY 4.0

* Dette kapittelet er basert på en artikkel som opprinnelig ble publisert på engelsk i *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*: How critical is the event? Multicultural Norway after 22 July 2011, 23(5): 518–32, DOI: 10.1080/13504630.2016.1271740.

Introduksjon

22. juli 2011, like før arrestasjonen av Anders Behring Breivik på Utøya, erklærte statsminister Jens Stoltenberg: «Ingen skal få bombe oss til taushet. Ingen skal få skyte oss til taushet. Ingen skal noensinne få skremme oss fra å være Norge.» Svaret på voldshandlingene skulle være «enda mer demokrati» (Statsministerens kontor, 2011a).

NATION-prosjektet¹ var et forskningsprosjekt som tok for seg forhandlinger om norskhet og hva det innebar å være norsk. Som en del av prosjektet ville vi også undersøke hvilken betydning 22. juli-terroren hadde for forståelsen av norskhet. Spørsmålet vi stilte, var om betydningen av norskhet hadde endret seg etter angrepene mot regjeringskvartalet i Oslo og på Utøya. Dette kunne vanskelig besvares uten å undersøke de samfunnsmessige konsekvensene av terroren, i en litt videre forstand.

Arbeidet med NATION-prosjektet begynte tidlig i 2014, etter at Framskrittspartiet hadde inngått regjeringssamarbeid med Høyre og blitt et regjeringsparti for aller første gang. Valgresultatet høsten 2013 vekket internasjonale reaksjoner som viste seg å bli så utfordrende at Framskrittspartiet måtte få hjelp til å håndtere henvendelsene. De utenlandske journalistene ville vite hvordan partiet der Anders Behring Breivik en gang hadde vært aktiv, kunne bli så populært. En ikke-sak for norske nyhetsmedier var plutselig blitt gjenstand for kritiske spørsmål. Det ble klart at 22. juli-terroren fortonet seg annerledes for de utenlandske journalistene enn for de norske, og at dette kom som en overraskelse her i landet. Hvordan kunne dette forklares?

Bilder av rosetogene gikk verden rundt i dagene etter 22. juli. I Oslo var det flere som deltok i disse opptogene enn det hadde vært i noe tidligere arrangement (Lied & Bakke, 2013). Siden den gang er 22. juli blitt gjenstand for en omfattende kulturell produksjon. Hendelsene den dagen

1 «Negotiating the nation: Implications of ethnic and religious diversity for national identity» (NATION) var et prosjekt finansiert av Forskningsrådet og ledet av Marta Bivand Erdal. Målsettingen var å undersøke hvordan nasjonen blir forhandlet i moderne europeiske samfunn, med vektlegging av Norge, Frankrike og Storbritannia. Prosjektet forsket på debatter om nasjonalisme og nasjonalstaten – både som uttrykk for langsiktige samfunnsendringer og plutselige hendelser av kritisk betydning, spesielt terrorangrep. Deler av prosjektet har blitt gjennomført i samarbeid med NECORE-prosjektet, som utgjør rammen for denne boken.

er blitt tema for en rekke bøker, dokumentarprogrammer og tv-filmer. I den utbombede høyblokka i Regjeringskvartalet er det blitt museum, der besøkende kan se utstillinger om 22. juli. Planlagte minnesmerker er blitt gjenstand for opprivende debatter. Etter en omdiskutert rehabilitering gjorde Arbeiderpartiets ungdom alvor av planen om å «ta Utøya tilbake» med en ny sommerleir. Utøya er dermed også blitt et sted for å minnes 22. juli 2011.

Spørsmål om hvilke virkninger terrorangrep har på samfunnet, er blitt enda mer relevante etter de siste årenes voldshendelser i byer som Paris, Nice, Brussel, Berlin, Stockholm, London og Barcelona. Terrorangrepene i Frankrike førte til unntakstilstand og det franske flyvåpenets aktive bekjempelse av Den islamske stat (IS) i Syria. I flere land har de medvirket til ny «antiterror»-lovgivning. Mumbai-angrepene i India i november 2008 førte til kontroversielle endringer i Unlawful Activities (Prevention) Act og opprettelsen av National Investigation Agency, et nytt organ som skulle etterforske og rettsforfølge terrorhandlinger. I USA ble PATRIOT-loven vedtatt som resultat av terrorhandlingene 11. september 2001, og den påfølgende krigen i Afghanistan fikk støtte av nesten 90 prosent av den amerikanske befolkningen (Friedman, 2011).

Terrorhendelsene 22. juli 2011 har satt dype spor i det norske samfunnet. Men hvordan påvirket de samfunnsdebatten, og hvilke konkrete tiltak ble gjennomført i kjølvannet av denne debatten? For å studere dette samlet vi inn et datasett bestående av ledere, kommentarer og leserinnlegg i fem norske aviser i perioden 1. januar 2011–31. desember 2014. Datasettet dekker en rekke emner relatert til norsk identitet, inkludert innvandring og integrering, statsborgerskap, etnisk mangfold og det multikulturelle. Dataene ble kodet og analysert ved hjelp av Nvivo™-programvare. Som en forberedelse til analysen utførte jeg også seks dybdeintervjuer med forfattere av debattinnlegg som hadde kommet på trykk i norske aviser etter 22. juli 2011 (se Kolås 2017 for en detaljert beskrivelse av metoden, og en regresjonsanalyse av de kvantitative funnene). Dybdeintervjuene var åpne og ustrukturerte og dreide seg hovedsakelig om å identifisere tematikken for samfunnsdebatten som fulgte i kjølvannet av 22. juli, de politiske tiltakene som ble igangsatt, og de samfunnsmessige følgene av debatten. Jeg intervjuet et tilnærmet likt antall kvinner og menn, og

personer med ulik etnisk bakgrunn og politisk ståsted. Jeg snakket også med en av ungdommene som var på Utøya 22. juli 2011.

Offentlig debatt før og etter 22. juli

Hva skjedde med den norske «nasjonale teksten» (Bhabha, 1994), slik den kom til uttrykk i offentlig debatt etter 22. juli? Hovedsakelig ut fra dybdeintervjuene identifiserte jeg fem sentrale temaer for debatten: sikkerhet og beredskap, etterretning, strafferettslig ansvar, ytringsfrihet og det multikulturelle. Jeg søkte deretter på nøkkelord i datasettet, med sikte på å kartlegge endringer i intensiteten i disse debattene før og etter 22. juli.

For sammenligningens skyld delte jeg opp datasettet i halvårsperioder bestående av avisinnlegg publisert i årene 2011, 2012, 2013 og 2014, der hvert år var begrenset til perioden 1. januar–30. juni. Deretter sammenlignet jeg forekomsten av nøkkelord for hvert tema i settet av innlegg før 22. juli 2011 med forekomsten av samme nøkkelord i settene etter 22. juli 2011, år for år. Antall avisinnlegg i hvert sett var som følger: 1564 innlegg i 2011, 1824 innlegg i 2012, 1540 innlegg i 2013 og 1401 innlegg i 2014. Det viste seg altså at det totale antallet innlegg økte fra 2011 til 2012, for deretter å gå tilbake til et lavere tall enn i første halvår av 2011 (dvs. før 22. juli).

To debatttemaer utmerket seg i datasettet, og disse ble også nevnt i nesten samtlige intervjuer. Det første var politiets respons på skytingen på Utøya, og det andre var spørsmålet om tilregnelighet og straffansvar, som ble et sentralt tema under rettssaken mot Anders Behring Breivik. Det var åpenbare problemer med politiets respons på skytingen. Et helikopter med pressefolk var i luften over Utøya og tok bilder av gjerningsmannen, mens politiets helikopter ikke nådde frem før én time etter at han var blitt arrestert. Lokale båteiere dro ut for å redde folk fra øya og innsjøen, mens politiets spesialstyrke selv måtte berges ut av en overbelastet gummibåt. Det var også alvorlige mangler ved både nødsbandet og politiets nødnummer. Faktisk var politistyrken som var i aksjon på øya, uvitende om at gjerningsmannen hadde ringt nødnummeret to ganger for å «overgi seg», enda det skjedde over en halv time før de kom til

øya. Det første anropet ble raskt avbrutt, men den andre samtalen varte i over ett minutt.²

Rettsaken mot Anders Behring Breivik fant sted våren 2012. Breivik tilsto, men nektet straffskyld og hevdet at han hadde handlet i nødverge (*jus necessitatis*). Et viktig spørsmål for retten var hvorvidt han var tilregnelig og juridisk ansvarlig, eller utilregnelig. Et team av rettsmedisinske psykiatere erklærte ham utilregnelig med diagnosen paranoid schizofreni. Et annet team var uenig, og Breivik ble til slutt erklært tilregnelig. 24. august 2012 ble han dømt i henhold til anklagen og fikk maksimumsstraffen: 21 års forvaring.

Sikkerhet og beredskap

Et tekstsøk med begrepene «terror*» og «sikkerhet*» i de fire settene ga følgende resultat: 75 innlegg i 2011 (før 22. juli), 160 innlegg i 2012, 95 innlegg i 2013 og 77 innlegg i 2014. Disse tallene bekrefter det man kunne forvente: en svært intensiv debatt om terrorfare, beredskap og sikkerhet etter 22. juli, men som avtok gradvis etter som tiden gikk. Mange av 2014-innleggene var heller ikke relatert til 22. juli, men til en ny debatt om terrorfaren forbundet med hjemvendte «Syria-farere».

Etterretning

Et tekstsøk med begrepene «terror*» og «PST*» i de fire settene ga følgende resultat: 25 innlegg i 2011 (før 22. juli), 61 innlegg i 2012, 41 innlegg i 2013 og 39 innlegg i 2014. Som ovenfor tyder tallene på økt debatt om terrorrelatert etterretningsvirksomhet etter 22. juli, med en topp i 2012 og nedgang i påfølgende år. Endringene her er mer moderate, noe som også gjenspeiler den mindre intense debatten om PSTs rolle sett i forhold til debatten om politiets respons. Debatten om terrorrelatert etterretning i 2014 var igjen knyttet til hjemvendte «Syria-farere».

² Opptaket av den andre samtalen ble lagt ut på YouTube.

Strafferettslig ansvar

Et tekstsøk med begrepene «utilregnelig*» og «retts*» i de fire settene ga følgende resultat: 2 innlegg i 2011 (før 22. juli), 126 innlegg i 2012, 5 innlegg i 2013 og ingen i 2014. Dette gjenspeiler den sterke interessen for Anders Behring Breiviks tilregnelighet i forbindelse med rettssaken i april–juni 2012. Selv om det ikke ble fanget opp i datasettet som ble brukt i denne studien, vet vi at temaet kom opp til fornyet debatt høsten 2014, da det kom anbefalinger fra Rieber Mohn-komiteén, som hadde fått i oppdrag å gjennomgå tilregnelighetsspørsmålet i det norske lovverket (NOU, 2014).

Ytringsfrihet

Et tekstsøk med begrepene «terror*» og «ytringsfrihet*» i de fire settene ga følgende resultat: 45 innlegg i 2011 (før 22. juli), 74 innlegg i 2012, 39 innlegg i 2013 og 30 innlegg i 2014. Disse tallene tyder på økt debatt om ytringsfrihet relatert til terror etter 22. juli, igjen med en topp i 2012 og en svak nedgang i påfølgende år. Den fortsatte debatten om temaet i 2014 var for en stor del forbundet med grunnlovsjubiléet, spesielt i forbindelse med 17. mai-feiringen i 2014.

Multikultur

Et tekstsøk med begrepene «innvandrer*» og «trussel*» i de fire settene ga følgende resultat: 38 innlegg i 2011 (før 22. juli), 76 innlegg i 2012, 61 innlegg i 2013 og 50 innlegg i 2014. Disse tallene tyder på økt debatt om «trussler» knyttet til innvandring etter 22. juli, og igjen topper debatten seg i 2012, for deretter å avta svakt, men uten å nå ned til nivået før 22. juli. Justert for antall innlegg i hvert sett er det en knapt merkbar reduksjon i tallene etter 2012.

Det er interessant å sammenligne disse resultatene med Figenschou og Beyers studie (2014), som viser at deknningen av innvandringstematikk forflyttet seg fra nyhetene til debattsidene etter 22. juli. Av innleggene som kom på trykk etter 22. juli i deres datasett, var nesten halvparten (47 %) i debattformatet, sammenlignet med 37 % i perioden

før 22. juli.³ Figenschou og Beyer (2014: 13) konkluderte med at dekningen av innvandringssspørsmål «endret karakter fra bredere rutinemessig dekning til færre, men mer analytiske og nyhetsverdige debatter etter angrepene», noe studien tolker som tegn på en endring i grensene for legitim kontrovers.

Et tekstsøk med begrepene «*raisis**» og «*Norge**» i de fire settene ga følgende resultat: 174 innlegg i 2011 (før 22. juli), 199 innlegg i 2012, 170 innlegg i 2013 og 128 innlegg i 2014. Her ser vi en utvikling som ligner på søket relatert til ytringsfrihet, nemlig en økning fra 2011 til 2012, og nedgang i påfølgende år.

Et tekstsøk med begrepene «*mangfold**» og «*kultur**» i de fire settene ga følgende resultat: 114 innlegg i 2011 (før 22. juli), 122 innlegg i 2012, 132 innlegg i 2013 og 92 innlegg i 2014. Økningen i referanser til mangfold og kultur i 2013 er delvis et resultat av annen bruk av begrepet «mangfold» (som f.eks. biologisk mangfold), men det er også knyttet til utgivelsen av stortingsmeldingen *En helhetlig integreringspolitikk: Mangfold og fellesskap* (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2012). Dette viser at endringer ikke bare skjer ved at begreper brukes mer eller mindre over tid, men at de brukes i nye kontekster. Det blir derfor vanskelig å sammenligne debatter over lengre tid.

En tekstanalyse som denne, basert på enkel forekomst av ord i et datasett, sier ingenting om debattens innhold eller de sosiale eller politiske sammenhengene de inngår i. En kvantitativ analyse kan imidlertid bidra til å underbygge argumenter om hvilke temaer som ble diskutert mer aktivt på et gitt tidspunkt. I tillegg kan den gi en viss indikasjon på om en hendelse har påvirket politikken, noe jeg vil prøve å vise i de følgende avsnittene.

Politiske konsekvenser av 22. juli

Fikk terrorhendelsene 22. juli 2011 konsekvenser i form av nye politiske tiltak, f.eks. etablering av nye institusjoner, ny lovgivning eller ny

3 Det var bare i trykte nyhetsmedier at Figenschou og Beyer (2014) fant denne endringen. De to tv-kanalene som ble undersøkt, fortsatte å dekke innvandringsrelatert tematikk mer eller mindre som før.

politikk? For å kunne svare på dette så jeg etter konkrete resultater av 22. juli-terroren på de samme områdene som ble dekket i tekstanalysen: sikkerhet og beredskap, etterretning, strafferettslig ansvar, ytringsfrihet og det multikulturelle.

Sikkerhet og beredskap

Da 22. juli-kommisjonen ble oppnevnt 12. august 2011, fikk den mandat til å rette et kritisk blikk på det som skjedde under terrorangrepene og trekke lærdom av dette for å finne ut om noe kunne ha vært gjort bedre. Kommisjonen presenterte sin rapport nøyaktig ett år senere, 13. august 2012. Rapporten (NOU 2012) hadde seks hovedkonklusjoner, hvorav de tre første var viet sikkerhet og beredskap. For det første fant kommisjonen at angrepet på Regjeringskvartalet kunne ha vært forhindre ved effektiv implementering av sikkerhetstiltak som allerede var vedtatt, men ennå ikke implementert da angrepet skjedde. For det andre fant den at myndighetene ikke klarte å beskytte menneskene på Utøya tilstrekkelig. Politiet kunne ha reagert raskere, gjerningsmannen kunne ha blitt stoppet tidligere. For det tredje konkluderte kommisjonen med at flere sikkerhets- og beredskapstiltak burde ha vært på plass. For det fjerde fant den at redningstjenestene tok seg godt av skadde og pårørende i den kritiske fasen, og for det femte fant den at det hadde vært god kommunikasjon med befolkningen, mens de ulike departementene klarte å fortsette sitt arbeid effektivt. Det sjette og endelige funnet var viet arbeidet til Politiets sikkerhetstjeneste (PST), som er beskrevet nedenfor.

Da han tok imot rapporten, innrømmet statsminister Stoltenberg at det hadde vært omfattende problemer i politiets respons på terroren, og lovet at regjeringen ville gjøre en grundig gjennomgang. Han lovet videre at regjeringen ville presentere nye tiltak for å styrke beredskapen i henhold til rapportens anbefalinger. Stoltenberg meldte også at regjeringen allerede hadde gjennomført tiltak basert på erfaringer fra terrorangrepet 22. juli (Statsministerens kontor, 2012a). Ifølge Stoltenberg hadde både politiet og sikkerhetstjenestene fått ytterligere ressurser, helikopterberedskapen var i ferd med å styrkes, og samarbeidet mellom Forsvaret og politiet skulle forbedres. Endelig skulle den sentrale

krisehåndteringen utbedres på en rekke måter: gjennom regelmessige beredskapsmøter på regjeringsnivå, døgnbemanning av krisehjelpsenheten, tiltak for å gjøre det mulig for Justisdepartementet å innta en mer proaktiv rolle, og etablering av en egen sikkerhetsavdeling i Moderniseringsdepartementet.

Etterretning

22. juli-kommisjonens rapport viet sin siste hovedkonklusjon til Politiets sikkerhetstjeneste (PST). Selv om kommisjonen ikke fant grunnlag for å hevde at PST hadde mislyktes i sitt oppdrag, ble det hevdet at bedre arbeidsmetoder kunne ha gjort tjenesten oppmerksom på Breiviks forberedelser. Stoltenberg meddelte til Stortinget at regjeringen hadde innledet en ekstern gjennomgang av ressursene som var tilgjengelige for PST, mens et nytt varslingsystem ble behandlet og ville bli implementert så snart som mulig (Statsministerens kontor, 2012b).

Strafferettslig ansvar

I en studie utført av Det internasjonale senter for terrorbekjempelse (International Centre for Counter-Terrorism, Haag) under rettssaken mot Anders Behring Breivik, ble det undersøkt i hvilken grad rettssaken møtte forventningene til den norske befolkningen, med hensyn til både konvensjonell strafferett og emosjonelle behov. Studien ser på terrorrettsaker som iscenesettelser der det som utspilles, «forestiller seg terrorhandling på nytt, og bekjemper dem i rettssalen og gjennom domfellelsen, samt gjennom mediene og i samfunnsdebatten» (De Graaf mfl., 2013, s. 1). Studien var basert på idéen om at slike rettssaker har samfunnsmessige målsettinger utover de klassiske som gjengjeldelse, forebygging, gjenoppbygging av demokratisk orden og opprettholdelse av rettsstatens prinsipper. I tillegg skal de forsøke å møte samfunnsmessige og politiske behov som gjenoppbyggelse av sosial trygghet, preventive hensyn og emosjonell tilfredsstillelse («closure») for ofrene.

Studien konkluderte med at rettssaken mot Anders Behring Breivik hadde en god måloppnåelse. De fleste som svarte på undersøkelsen, så

på den som en «positiv motvekt til Breiviks brutale handlinger». Videre ble den betraktet som et eksempel på rettferdighet og som en rettssak som opprettholdt det norske samfunnets demokratiske verdier – i sterk kontrast til Breiviks verdier (De Graaf mfl., 2013). Den vanlige oppfatningen var at selve rettssaken og måten Breivik ble behandlet på i retten, var «det ultimate svaret på Breiviks handlinger» (De Graaf mfl., 2013, s. 16). De som svarte på undersøkelsen, støttet i stor grad straffeforfølgelsesstrategi, med det viktige unntaket at de ikke ville at Breivik skulle bli erklært utilregnelig.

Erklæringen om utilregnelighet vakte sterke reaksjoner. Etter rettsaken ble det nedsatt enda en komité, denne gangen for å evaluere norsk lovgivning om utilregnelighet. Rieber Mohn-kommisjonen fikk i mandat å vurdere omfanget av utilregnelighetsforsvaret og behovet for forbedrede retningslinjer for samarbeidet mellom psykiatere og advokater.

Som i de fleste andre land deler også her i landet psykiatere og jurister byrden av å avgjøre hvorvidt utilregnelighetsforsvaret er aktuelt. Psykiateren gir diagnosen, mens dommeren avgjør om den stemmer overens med det juridiske konseptet «utilregnelig». Det norske utilregnelighetsforsvaret er forskjellig fra de fleste andre fordi det ikke er en forutsetning å etablere en årsakssammenheng mellom sinnslidelsen og den aktuelle forbrytelsen (Aarli, 2014; se også Roth & Dager, 2014). Muligheten for en årsakssammenheng, og det faktum at noe slikt er vanskelig å utelukke dersom saksøkte har vist seg å være sinnslidende, anses som tilstrekkelig i seg selv for å rettferdiggjøre utilregnelighet. Anbefalingen fra Rieber Mohn-kommisjonen var å redusere omfanget av utilregnelighetsforsvaret og innføre et krav om å etablere en årsakssammenheng mellom sinnslidelsen og den kriminelle handlingen, som en forutsetning for unntak fra straff (NOU 2014).

Ytringsfrihet

I løpet av kort tid etter at bomben eksploderte i Regjeringskvartalet, lukket eller avgrenset flere store aviser sine debattfora – av frykt for hatefulle kommentarer (Eide mfl., 2013). Ikke desto mindre intensiverte debatten

seg i dagene og ukene som fulgte, og den utviklet seg til å handle om ytringsfriheten, og om hvordan en demokratisk, åpen diskusjon kunne sikres uten å oppmuntre til ekstremisme. Noen mente at hatefulle kommentarer som hadde blitt spredd i mange år på internett, hadde en del av skylden for Breiviks fanatisme, og at dette måtte begrenses. I motsatt ende av spekteret mente andre at det var behov for enda mer ytringsfrihet, og at terroren var et bevis på dette behovet (Andersson, 2012; Carle, 2013; Eide mfl., 2013; Frey, 2013).

Figenschou og Beyer (2014, s. 10) hadde som hypotese at sfæren for «legitim kontrovers» i norske medier endret seg som følge av 22. juli-terroren, og undersøkte mulige endringer langs flere dimensjoner: (1) endring i omfanget av den generelle dekningen av innvandring; (2) endring i temaene som ble debattert; og (3) endring i nyhetsmedienes bruk av kilder. Det siste punktet utforsket de ved å fokusere på «avvikende» kilder i innvandringsdebatten og undersøke om disse ble gitt mer plass i debatten etter angrepene. Samlet sett viser disse mulige endringene i diskursen tegn på endring i grensene mellom sfæren for legitim kontrovers og sfærene for konsensus og avvik. Med andre ord er spørsmålet om noen problemer eller kilder beveger seg inn i et konsensusområde, og om synspunkter og problemer som tidligere ble ansett som avvikende, beveger seg inn i den legitime sfæren. Figenschou og Beyer (2014, s. 27) viser at begge disse endringene har funnet sted, og de finner at «den anti-islamistiske sfæren, aktivistgrupper og organisasjoner som i stor grad ble ignorert i vanlige medier før angrepene, ble presset inn i mediernes fokus etter at Breivik hadde sitert deres tekster, diskutert deres prosjekter, og skrevet om sitt forhold til viktige personer i sitt manifest». Som et resultat av dette fikk viktige personer og «ideologer» fra den antiislamske (eller «kontra-jihadistiske») avvikende sfæren i økende grad dele sine meninger i nyhetsmediene etter 22. juli.

Breivik refererte i sitt manifest *2083 – A European Declaration of Independence* til den antiislamske bloggeren «Fjordman» (Peder Are Nøstvold Jensen) som en viktig inspirasjonskilde (von Brömssen, 2013). I juni 2013 ga Fritt Ord 75 000 kroner til bloggeren for å skrive en bok om Breivik-saken, med tittelen *Vitne til vanvidd*. Ingen norsk utgiver ville imidlertid anta manuskriptet.

Multikultur

Hovedidéene i Breiviks manifest var venstresidens manglende vilje til å forsvare nasjonen, «Eurabia» som det kristne Europas undergang, og trusselen fra multikulturalismen, som Breivik selv tok på seg ansvaret for å bekjempe. Manifestet brukte også elementer fra Fremskrittspartiets argumenter mot innvandring. Den offentlige debatten om disse spørsmålene ble snart polarisert (Andersson, 2012). Som antydnet ovenfor mente noen at islamofobiske og fremmedfiendtlige nettsteder hadde «oppmunnet Breiviks holdninger», mens andre mente at det var ytringsfriheten som var truet og hadde behov for beskyttelse (Andersson, 2012, s. 423–24, se også Bangstad, 2014; Gardell, 2014).

I juli 2011 sto de politiske partiene klare til å starte valgkamp før kommunevalget i september. På grunn av terrorangrepene ble alle politiske partier enige om å utsette valgkampen til midten av august. Stoltenberg appellerte til media om å «tone ned den innvandringsfiendtlige retorikken» og samtidig «unngå å gi et bestemt politisk parti skylden» (Wiggen, 2013). Han snakket selvfølgelig om Fremskrittspartiet. Fremskrittspartiets politikere lovet selv at det skulle bli slutt på den innvandringsfiendtlige retorikken de hadde brukt tidligere, samtidig som partiets leder Siv Jensen uttalte at «partiet ikke tar ansvar for de brutale forbrytelsene Breivik har begått» (Wiggen 2013, s. 603).

Mens kommunevalget i 2011 gikk omtrent som forventet, opplevde Fremskrittspartiet en nedgang i oppslutningen ved stortingsvalget i 2013, sammenlignet med valget i 2009 (fra 22,9 prosent i 2009 til 16,3 prosent i 2013). Valget i 2013 ble likevel et historisk gjennombrudd for partiet, som for første gang inngikk i et regjeringssamarbeid da regjeringen Solberg – bestående av Høyre og Fremskrittspartiet – ble dannet.

Forståelsen av 22. juli

Reaksjoner på terrorangrep er komplekse, individuelle og subjektive. Hvordan kan vi systematisk analysere effekten av traumatisk vold på offentlig debatt og politikk? For det første må vi erkjenne betydningen av forståelsesrammer, som «skjematiske fortolkninger» som gjør

meningsfylt «det som ellers ville være et meningsløst aspekt av en scene» (Goffman, 1974, s. 21). Tragedier der mange menneskelig går tapt, er situasjoner der vi har et spesielt behov for en meningsfylt historie. Slike historier gir mening ved å fortelle oss hvem vi er, hvilke verdier vi har, og hvordan vi skal møte krisen (Das, 1995, s. 6).

Forståelsesrammer skapes ved hjelp av fortellinger om hendelser som favoriserer en bestemt fortolkning, og som gjør en begivenhet meningsfylt innenfor en bestemt ramme. Terrorangrep blir satt inn i slike forståelsesrammer allerede idet vitner opplever det som foregår rundt dem, hver på sin måte og fra sitt eget perspektiv. Nyhetsmedier gir dem rammer ved å kalle voldshendelser for «terror» og skape fortellinger om det som har skjedd. Når politiske ledere og kommentatorer setter sitt perspektiv på det som har skjedd, begynner forskjellige historier å spinn rundt hendelsene. For eksempel lovet president Bill Clinton å «jakte ned» gjerningsmennene etter bombingene av den føderale bygningen i Oklahoma City i 1995 (Friedman, 2011). Jens Stoltenbergs reaksjon på 22. juli-terroren bar et helt annet budskap. Foran en stor forsamling utenfor Oslo rådhus erklærte han: «Det kommer til å være et Norge før og etter 22. juli. Men hvilket Norge er vår egen beslutning. Norge blir gjenkjennelig. [...] Det er oss. Det er Norge. Vi vil ta tilliten tilbake!» (Statsministerens kontor, 2011b).

Forståelsesrammer er ikke bare viktige for tekstlige fortellinger, men også i audiovisuelle reportasjer, rekonstruksjoner og iscenesettelser (Bial, 2004). I India sporet terrorangrepene i Mumbai opposisjonen til å kreve «rask påtale av terrorister». For å engasjere offentligheten arrangerte opposisjonspartiet «hengninger» hvor en stråfigur representerte den eneste overlevende gjerningsmannen, Ajmal Kasab, som senere ble henrettet. Dette var en annen type iscenesettelse enn dem vi opplevde i Norge. I stedet for henrettelser av terrorister ble gatene fylt med roser, det ble sunget *Barn av regnbuen* og satt ut levende lys. Både statsministeren og kongefamilien ba om at vi måtte møte vold med demokrati og stå samlet mot hat. Under den største støttemarkeringen sa kronprins Haakon: «I kveld er gatene fylt med kjærlighet.» Minnearmbånd bar teksten: «Hvis én mann kan vise så mye hat, tenk hvor mye kjærlighet vi kan vise sammen».

Forståelsesrammer skapes både ved at vi aktivt velger ut og fremhever alt det som støtter den aktuelle forståelsen, og ved at vi ser bort fra alternative rammer (Ferree, 2008). Vi finner også eksempler på alternative forståelsesrammer som ble valgt bort eller unngått etter 22. juli. Elisabeth Eide (2012, s. 274) beskriver hvordan Jens Stoltenberg oppmuntret til åpenhet og omtalte demokrati som noe massemorderen prøvde å angripe: «Men han unnlot å snakke om at Breivik hevdet angrepet var en del av en krig mot Norge som et flerkulturelt samfunn.»

I «krigen mot terror» etter 11. september 2001 brukte medier og politikere ofte uttrykk fra krigens terminologi (Shepherd, 2008). Det samme skjedde under terrorangrepene i Mumbai i november 2008, da de store indiske avisene konkurrerte om fete overskrifter som «kampen om Mumbai» og «Mumbai under beleiring». Angrepene ble dermed rammet inn som en krig mellom terrorister og sikkerhetsstyrker på «slagmarken i Mumbai» (Kolås, 2010, s. 96). Etter 22. juli unngikk de norske mediene å sette «krigen mot terror»-rammen på hendelsene (Falkheimer & Olsson, 2015; Hervik & Meret, 2013). Tvert imot fungerte 22. juli-dekkingen som en måte å «avpolitiserer terrorangrepene» på, ved å skildre dem som utført av en «sinnslidende på egen hånd, i motsetning til en politisk motivert og strategisk person eller gruppe» (Falkheimer & Olsson, 2015, s. 82). Til tross for at Arbeiderpartiet helt opplagt var Breiviks mål, understreket Jens Stoltenberg at det var det nasjonale «vi» og de norske verdiene som ble angrepet (Solheim, 2012, s. 2). I den utstrekning det var en «kamp», var det kun i symbolsk forstand. Det handlet i hovedsak om hvordan den norske nasjonen skulle reagere med ikke-voldelige midler, selv på de mest grusomme voldshandlinger.

I et gitt diskursivt terreng ligger makten hos dem som har evnen til å fikserer og disiplinere tvetydighetene i fremstillingen av en hendelse, og formidle bildene og fortellingene om hendelsen til et stort publikum (Shepherd, 2008). Etter et terrorangrep, der det gjelder å beholde kontrollen over statens voldsmonopol, er det grunn til å forvente at det rettes fokus mot innrammingen, fikseringen og disiplineringen av fortellinger om voldshendelsen. Dette kan vi tydelig se i kjølvannet av 22. juli, da Arbeiderpartiets sentralstyre satte munnkurv på kritiske medlemmer av sin egen ungdomsorganisasjon. Ingen skulle stille spørsmål ved

at AUF-leder Eskil Pedersen – som mange anså som hovedansvarlig for leirdeltagernes sikkerhet etter at daglig leder Monica Bøsei og sikkerhetsvakt Trond Berntsen begge var skutt og drept – flyktet fra Utøya med ferja MS «Thorbjørn», uten å ha med seg mer enn en håndfull medpassasjerer.

22. juli-kommisjonens intervjuer med byråkrater ble unntatt offentligheten. Selv Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité ble nektet å lese intervjuene og måtte arbeide hardt for å skaffe seg adgang til dem. Et par dager etter angrepene roste daværende justisminister Knut Storberget beredskapstroppens bidrag på Utøya, og sa at «Norge har en politienhet vi kan være stolt av» (Stenerud, 2011). Da Storberget trådte av 11. november 2011, nektet statsministeren å knytte oppsigelsen til politiets respons på hendelsene 22. juli. Et lignende forsøk på disiplinering var også tydelig i debatter mellom departementer og politiet om manglende beskyttelse av offentlige bygninger.

Jens Stoltenberg reagerte på 22. juli med et løfte om større åpenhet. Hans viktigste budskap var at bruken av vold, til tross for at den er traumatisk og til og med dødelig, ikke skal få lov til å forandre det norske samfunnet. Den beste reaksjonen på hendelsen som «forandret alt», var derfor at vi ikke skulle forandre oss i det hele tatt, men forbli akkurat som før. Midt i de store prøvelsene virket denne historien fornuftig. Men i det lange løp lot den altfor mye stå ubesvart.

Referanser

- Aarli, R. (2014). Reform of the Insanity Defense. Norwegian Reflections post 22 July 2011. http://www.robinainstitute.org/wp-content/uploads/9_Aarli.pdf
- Andersson, M. (2012). The debate about multicultural Norway before and after 22 July 2011. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 19(4), s. 418–27.
- Bangstad, S. (2014). *Anders Breivik and the rise of Islamophobia*. London: Zed Books.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2012). *En helhetlig integreringspolitikk: Mangfold og fellesskap*, Meld. St. 6: 2012–2013. <http://www.regjeringen.no/pages/38098840/PDFS/STM201220130006000DDDPDFS.pdf>
- Bhabha, H.K. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bial, H. (2004). *The Performance Studies Reader*. London: Routledge.
- Carle, R. (2013). Anders Breivik and the death of free speech in Norway. *Society*, 50(4), s. 395–401.

- Das, V. (1995). *Critical events. An anthropological perspective on contemporary India*. Oxford: Oxford University Press.
- De Graaf, B., van der Heide, L., Wanmaker, S. & Weggemans, D. (2013). *The Anders Behring Breivik Trial: Performing Justice, Defending Democracy*. ICCT Research Paper June 2013. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism. <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-De-Graaf-et-al-The-Anders-Behring-Breivik-Trial-August-2013.pdf>
- Eide, E. (2012). The terror in Norway and the multiculturalist scapegoat. *Journal of Contemporary European Studies*, 20(3), s. 273–284.
- Eide, E., Kjølstad, M. & Naper, A. (2013). After the 22 July terror in Norway: Media debates on freedom of expression and multiculturalism. *Nordic Journal of Migration Research*, 3(4). <https://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/1874/1/1071777.pdf>
- Falkheimer, J., & Olsson, E.-K. (2015). Depoliticizing terror: The news framing of the terrorist attacks in Norway, 22 July 2011. *Media, War & Conflict*, 8(1), s. 70–85, doi: 10.1177/1750635214531109
- Ferree, Marx M. (2008). Framing Equality. The Politics of Race, Class, and Gender in the US, Germany, and the Expanding European Union. I S. Roth (red.), *Gender Politics in the Expanding European Union: Mobilization, Inclusion, Exclusion*, s. 237–57. Oxford: Berghahn Books.
- Figenschou, T.U. & Beyer, A. (2014). The limits of the debate. How the Oslo terror shook the Norwegian immigration debate. *The International Journal of Press/Politics*, 29 July 2014, doi: 10.1177/1940161214542954
- Frey, E. (2013). Norway's media coverage: The salute of a man who does not regret. *Journal of Mass Media Ethics*, 28(1), s. 59–61.
- Friedman, U. (2011). Comparing How Norway and the U.S. Respond to Terror. *The Wire*, 27 July 2011. <http://www.thewire.com/global/2011/07/comparing-how-norway-and-us-respond-terror/40467/>
- Gardell, M. (2014). Crusader dreams: Oslo 22/7, Islamophobia, and the quest for a monocultural Europe. *Terrorism and Political Violence*, 26(1), s. 129–55.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Middlesex: Penguin Books.
- Hervik, P. & Meret, S. (2013). Erostratus unbound: Norway's 22/7 converging frames of war. *Nordic Journal of Migration Research*, 3(4), s. 179–186.
- Kolås, Å. (2010). The 2008 Mumbai terror attacks: (Re-)constructing Indian (counter) terrorism. *Critical Studies on Terrorism*, 3(1), s. 83–98.
- Kolås, Å. (2017). How critical is the event? Multicultural Norway after 22 July 2011. *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*: 23(5), s. 518–32, doi: 10.1080/13504630.2016.1271740

- Lied, S. & Bakke, S.U. (2013). Canon and archive in messages from Oslo Cathedral Square in the aftermath of July 22nd 2011. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 2013(1), s. 34–56.
- NOU (2012). *Rapport fra 22. juli-kommisjonen*. Oppnevnt ved kongelig resolusjon 12. august 2011 for å gjennomgå og trekke lærdom fra angrepene på regjeringskvartalet og Utøya 22. juli 2011. Avgitt til statsministeren 13. august 2012. Norges Offentlige Utredninger, NOU 2012: 14.
- NOU (2014). *Skylddevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 25. januar 2013. Avgitt til Justis- og beredskapsdepartementet 28. oktober 2014. Norges Offentlige Utredninger, NOU 2014: 10.
- Roth, W.T. & Dager, S.R. (2014). Psychiatry on trial: the Norway 2011 massacre. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 202(3), s. 181–185.
- Shepherd, L.J. (2008). Visualising violence: legitimacy and authority in the «War on Terror». *Critical Studies on Terrorism*, 1(2), s. 213–26.
- Solheim, Ø.B. (2012). 22. juli 2011. En diskursanalyse. STV 4104B: Tekstanalyse [oppgave levert til Universitetet i Oslo, Kurs STV 4104B]. <http://folk.uio.no/oyvinbso/Diskursanalyse.pdf>
- Statsministerens kontor (2011a). Sjokkerende og feigt. Tale av statsminister Jens Stoltenberg fredag kveld [nyhet] publisert 22. juli 2011. <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/sjokkerende-og-feigt/id651774/>
- Statsministerens kontor (2011b). Statsminister Jens Stoltenbergs tale på Rådhusplassen i Oslo [tale] publisert 25. juli 2011. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/statsminister-jens-stoltenbergs-tale-pa-/id651840/>
- Statsministerens kontor (2012a). Stoltenberg: Kunnskap som krever handling [pressemelding nr: 94/12] publisert 13. august 2012. <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/stoltenberg-facts-that-require-action/id697507/>
- Statsministerens kontor(2012b). Statsministerens redegjørelse for stortinget 28. august 2012 om regjeringens oppfølging av 22. juli-kommisjonens rapport. [tale] publisert 28. august 2012. <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-prime-ministers-address-to-the-stort/id698071/>
- Stenerud, A. (2011). De er våre helter. *Dagbladet*, 27. juli 2011. <http://www.dagbladet.no/2011/07/27/nyheter/utoya/politiet/beredskapstroppen/storberget/17468386/>
- von Brömssen, K. (2013). 2083 – A European Declaration of Independence. An analysis of discourses from the extreme. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 2013(1), s. 12–33.
- Wiggen, M. (2013). Rethinking Anti-Immigration Rhetoric after the Oslo and Utøya Terror Attacks. *New Political Science*, 34(4), s. 585–604.

